

А. В. Халецький, кандидат наук з державного управління, доцент, начальник управління взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями Донецької облдержадміністрації

СОЦІАЛЬНА НАПРУГА В СУСПІЛЬСТВІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Реалізація заходів держави щодо забезпечення безпеки на рівні регіону, послаблення соціальної напруги в суспільстві відбуваються через сприяння місцевим органам виконавчої влади в забезпеченні взаємодії з громадськими організаціями та політичними партіями. У статті автор обґрунтував необхідність і можливість удосконалення існуючого механізму запобігання протестним настроям громадян.

Реализация мероприятий государства по обеспечению безопасности на уровне региона, ослабление социального напряжения в обществе происходит с помощью содействия органам исполнительной власти на местах в обеспечении взаимодействия с гражданскими организациями и политическими партиями. В статье автор обосновал необходимость и возможность усовершенствования существующего механизма предупреждения протестных настроений граждан.

Realization of measures of security provision on the regional level, weakening of social tension in a society are resulted through assistance to local executive bodies in their cooperation with non-government organizations and political parties. In the article the necessity and possibility of improvement of existing mechanisms of prevention of protest behaviour of people have been grounded by the author.

Ключові слова. Соціальна напруга в суспільстві, забезпечення взаємодії з громадськими організаціями та політичними партіями, запобігання протестним настроям громадян, соціологічне опитування.

© А. В. Халецький, 2009

Вступ. Виявлення проблем та можливостей управління національною безпекою – актуальне завдання багатьох наукових досліджень у напрямку обґрунтування і розробки ефективного механізму державного управління безпекою. Безпека стає своєрідною характеристикою та необхідною основою життєдіяльності й прогресивного розвитку держави і суспільства. Основою для обґрунтування механізмів управління національною безпекою держави можна вважати праці В. Н. Бесчастного, В. Т. Білоуса, В. В. Буреги, О. Г. Данільяна, В. А. Ліпкана, В. І. Мунтіяна, В. А. Передборського, Г. П. Ситник, В. Т. Шлемко, В. І. Ярочкіна та інших.

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання розробки та впровадження державою превентивних заходів щодо забезпечення безпеки на рівні регіону, послаблення соціальної напруги в суспільстві. Крім того, в науковій літературі все ще недостатньо досліджень щодо протестних настроїв громадян як наслідку соціально-економічних умов їх життя.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження загроз регіональній безпеці й обґрунтування необхідності та можливостей удосконалення державного механізму запобігання протестним настроям громадян через сприяння консолідації громадських організацій та політичних партій шляхом проведення відповідних організаційних, методичних та інформаційних заходів. Дослідження виконано на прикладі Донецької області.

Результати дослідження. Безпека – це спроможність кожної складової системи відносно самостійно виконувати свої завдання за організуючої ролі державних інститутів. Проблема національної безпеки виникає одночасно з формуванням державності, становленням національних державних інтересів. При цьому і безпека, й інтереси коригують один одного, більше того, їх взаємозалежність корелятивна. Державне

управління системою національної безпеки спрямоване на те, щоб гарантувати певний рівень захисту в задоволенні життєвих потреб людини, суспільства, держави, який залежить від можливостей, що є в розпорядженні держави, практичних заходів щодо ефективності реалізації зазначених можливостей органами державного управління національною безпекою. Фундаментом національної економічної безпеки країни є її власне виробництво. Економічна безпека реалізує необхідність і можливість інститутів влади створювати механізми захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз і забезпечувати підтримку соціально-політичної стабільності суспільства.

Формування і реалізація регіональної політики держави в забезпеченні національної безпеки відбувається через сприяння місцевим органам виконавчої влади в забезпеченні взаємодії з громадськими організаціями та політичними партіями.

Мінімізація негативних впливів кризових чинників та зниження напруги серед населення Донецької області відбувається завдяки продуманій попереджувальній роботі органів місцевої влади, їхньому своєчасному реагуванню на запити громадськості. Проте можливими чинниками проявів протесту можуть стати:

- невіршеність проблем у вугільній галузі;
- заплановані скорочення штатів на підприємствах;
- збільшення заборгованості з виплат заробітної плати і зменшення їх розміру;
- підвищення тарифів на послуги ЖКГ;
- неналежне реагування органів місцевої влади на локальні проблеми.

У Донецькій області зберігаються протестні настрої громадян, що є наслідком погіршення соціально-економічних умов їхнього життя. Тому збільшується готовність жителів області до участі в заходах відвернення і висловлення невдоволення. Ураховуючи, що за останню половину 2009 р. протестних акцій майже не відбувалося (лише захід проти незаконного знищення безпритульних тварин), спостерігається суттєве збільшення кількості їх учасників. Акції виникали локально там, де існували проблеми соціально-економічного характеру. Протягом зазначеного періоду в області відбулося 7 протестних акцій (близько 350 осіб), з яких 5 мали суспільно-політичний характер, 2 – соціально-економічний.

Прогнозуючи розвиток суспільно-політичної ситуації, можна стверджувати, що ознаки раптової дестабілізації в області немає.

Разом з тим у системі запобігання соціальній загрозі серед населення актуалізується застосування превентивних заходів через удосконалення механізму управління соціально-економічною безпекою, тобто системи організаційно-економічних та нормативно-правових заходів, що впроваджується діяльністю державних органів, які опікуються регіональною безпекою. Відповідні заходи мають охоплювати розробку нових та вдосконалення існуючих державних механізмів запобігання соціальній загрозі серед населення, що забезпечує функціонування здорового соціального середовища, оновлення відповідної законодавчої бази та узгодженої діяльності правоохоронних органів з органами виконавчої влади. При цьому слід ураховувати, що протестна діяльність видозмінюється під впливом різноманітних факторів, а в контексті українського менталітету, на думку В. В. Буреги, має виходити з ситуативного підходу, враховуючи домінування сенсорного психотипу мислення на рівні тактик, а не стратегій [1, 16]. Тому моніторинг та аналіз таких факторів на постійній основі стає умовою запобігання відповідним загрозам.

Для виконання таких завдань найбільш ефективним методом наукового дослідження є моделювання процесів виникнення загроз, їх розвитку й усунення. Розробку базової моделі пропонується починати з визначення основних факторів (тих, що сприяють стійкості соціально-економічної системи в короткостроковій та довгостроковій перспективі або підривають її) з метою подальшої систематизації заходів щодо тактичного і стратегічного планування, координації та контролю діяльності органів виконавчої влади,

процедури залучення громадськості й представників політичних партій до вироблення і реалізації політики забезпечення безпеки на регіональному рівні.

У попередніх дослідженнях автор використовував метод колективних експертних оцінок у виявленні загроз економічній безпеці [1]. У процесі експертного опитування й обробки даних опитування експертів застосовувалися системно-структурний підхід, зокрема теорія факторів (факторний аналіз), і метод побудови нормативної прогнозної моделі (метод нормативного прогнозного моделювання).

На думку автора, метод експертних оцінок застосовується в дослідженні складних динамічних систем, що важко піддаються кількісному, алгоритмізованому аналізу. Даний метод дає змогу мобілізувати індивідуальний практичний досвід та інтуїцію фахівців у конкретній сфері діяльності для одержання цілісного якісного опису предмета дослідження.

В експертизі стану соціальної напруги серед населення в 2009 р., проведеної з ініціативи управління взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями (як структурного підрозділу Головного управління взаємодії з громадськістю та у справах національностей і релігій Донецької облдержадміністрації), застосовано метод колективної експертної оцінки (Method of collective expert estimations), що базується на виявленні узагальненої об'єктивованої оцінки експертної групи шляхом обробки індивідуальних незалежних оцінок, поставлених експертами, які входять до опитуваної групи.

Конкретно-соціологічне дослідження проведено в три етапи:

I. Формування репрезентативної експертної групи.

II. Підготовка і проведення експертизи.

III. Статистична обробка отриманих результатів.

Розглянемо результати експертизи відповідно до названих вище етапів.

I. Формування репрезентативної експертної групи.

Виходячи з конкретних завдань, визначено критерії компетентності експертів. До них належать:

- високий рівень загальної ерудиції;
- професійний досвід (не менше 10 років) у сфері правового або адміністративного управління економікою;
- володіння діалектичною логікою: здатність уявити об'єкт у розвитку, різноманітні зовнішніх і внутрішніх зв'язків, у єдності протилежностей;
- методологічна грамотність (володіння методами системно-структурного підходу), наявність творчої інтуїції;
- активна громадянська позиція, яка проявляється в особистій зацікавленості в забезпеченні національної безпеки України.

Кількісний склад експертної групи становив 35 фахівців з таких структур: державні службовці (працівники районних, міських виконавчих комітетів (економічні відділи) – 10 експертів; працівники податкових адміністрацій (районна, міська, обласна ланки) – 4; представники політичних партій – 7; представники громадських організацій – 7; підприємці – 7 експертів.

У процесі добору експертів використовувався також принцип розмаїтості. У ролі експертів виступали представники управлінської ланки з різних структур, що дало можливість отримати різнобічну (багатоаспектну) якісну інформацію про предмет дослідження.

II. Підготовка і проведення експертизи.

Експертиза проводилася методом напівформалізованого, індивідуального інтер'ю у два етапи.

На першому етапі кожному з експертів запропоновано зробити аналіз факторів, що посилюють і послаблюють соціальну напругу в суспільстві.

Серед факторів, що послаблюють соціальну напругу в суспільстві в Україні, експерти виділили такі:

- динамічний соціально-економічний розвиток в Україні;

- наявність позитивного досвіду взаємодії недержавних громадських організацій, політичних партій, органів державної влади та місцевого самоврядування;
- єдність пріоритетів державної політики і соціальних стратегій у сфері освіти, соціального розвитку, охорони здоров'я, культури, збереження міжнародної злагоди;
- ефективна діяльність громадських та політичних організацій;
- міжсекторна взаємодія як важливий ресурс у процесі відвернення і послаблення соціальної напруги;
- наявність соціально орієнтованого бізнесу;
- формування механізму територіального суспільного самоврядування в муніципальних утвореннях.

Серед факторів, що посилюють соціальну напругу в суспільстві в Україні, експерти виділили такі:

- недооцінка органами влади і бізнесом економічної та соціальної ролі недержавних організацій у розвитку регіону, можливостей громадських ініціатив;
- відсутність або недостатність якісного системного діалогу влади, недержавних організацій, політичних партій та бізнесу;
- незначне використання механізму громадської експертизи у прийнятті управлінських рішень;
- недостатній рівень громадянської свідомості та культури населення;
- низька громадянська активність значної частки населення;
- недостатня орієнтованість бізнесу на розв'язання соціально значущих проблем;
- невисокий рівень поінформованості влади, бізнесу та недержавних організацій про діяльність один одного та можливості співробітництва;
- відсутність в Україні цілісної інфраструктури, що сприятиме залученню недержавних організацій до соціально-економічної діяльності, експертизі нормативно-правової бази, аналізу результативності роботи недержавних організацій та формуванню політики стимулювання суспільних та громадських ініціатив;
- низька соціальна відповідальність бізнесу.

Статистична обробка отриманих результатів дозволила дійти висновку, що рівень протестної поведінки великою мірою обумовлений рівнем громадської активності населення.

Проведене кафедрою соціології управління Донецького державного університету управління на замовлення управління взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями Головного управління взаємодії з громадськістю та у справах національностей і релігій Донецької облдержадміністрації соціологічне опитування “Відношення жителів Донецька до суспільно-політичної ситуації в країні” показало, що готовність жителів Донецька брати участь в акціях масового протесту в 2009 р. становила 35 % від загальної кількості опитуваних. Проте, на думку М. І. Гаврилова, соціологія не може виступати в ролі градусника для вимірювання політичних процесів, а може виконувати практичну функцію для вимірювання контурів реальності, що склалася [3, 358].

Розподіл відповідей респондентів на питання анкети “Чи впливає активна позиція громадян на змінення ситуації в країні?” подано в табл. 1.

Повна відсутність інтересу до політики в людини не виключає можливість політичних дій, а наявність інтересу до цієї сфери не є гарантом його активності. В даному випадку неустановка на участь породжує дію, а конкретний вчинок закріплює стереотипи свідомості. Це найбільш характерно для соціально незахищених верств суспільства: сюди належить вікова група 50–59 років, особи з низькими доходами, безробітні. Небажання виявляється у вікових групах 18–24 і 25–29 років.

Хоча дана вікова категорія за визначенням більше схильна до участі в масових протестах, оскільки основними характеристиками її є динамічність, швидка адаптація до змін тощо, але, зважаючи на достатню адаптацію до умов “дикої” ринкової економіки і

віддаленість, усунутість від політичної діяльності, ми маємо такий результат. Водночас люди старше 40 років більшою мірою, ніж молодь, згодні брати участь у подібних заходах, бо вважають необхідною зміну ситуації, що склалася, всіма прийнятними для них методами.

Таблиця 1

Вплив активної позиції громадян на зміни ситуації в країні

Варіанти відповідей	Кількість (%)
Так	46,4
Скоріше так, ніж ні	16,4
Скоріше ні, ніж так	10,9
Ні	20,9
Складно відповісти	5,5
Усього	100,0

Як і передбачалося, основною категорією населення, що активно проявляє протестну поведінку, виступають безробітні та пенсіонери. Відповідно, найнезахищеніші верстви населення готові виражати свої протестні настрої.

Люди з вищою освітою, що живуть у великих обласних центрах (наприклад, Донецьк), вважають за краще вести “тихий” протест, якщо такий є. Не висловили великого бажання брати участь в акціях масового протесту 69,3 % опитаних з категорії “з вищою освітою”. Найбільш схильні та схильні активізувати свою протестну поведінку респонденти з середнім і середньотехнічним рівнем освіти, 45,2 і 46,2 % відповідно.

Матеріальне становище жителів Донецька теж впливає на рівень протестної поведінки. Наприклад, у табл. 2 простежується тенденція до того, що люди з невисоким рівнем достатку більшою мірою готові брати участь в акціях масового протесту, порівняно з людьми забезпеченішими.

Таблиця 2

Вплив матеріального становища на протестну поведінку жителів Донецька, 2009 р.

		Матеріальне становище					Усього
		Грошей вистачає тільки на найбільш необхідні і продукти (%)	Купує продукти + необхідні і недорогі речі (%)	Купівля товарів тривалого користування викликає труднощі (%)	Забезпечений, але здійснити деякі покупки поки не в змозі (%)	Може дозволити все, що забажає (%)	
Чи братимете участь в акціях масового	Братимуть участь	47,0	31,5	26,3	15,4	22,2	35,1

протесту	Не братимуть участь	47,6	63,1	69,7	76,9	66,7	59,5
	з/в	5,4	5,4	3,9	7,7	11,1	5,5
Усього		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таким чином, за наслідками даного блоку соціологічного дослідження виявлено, що вищий рівень протестної поведінки мають особи соціально не захищені державою: безробітні, люди з низьким рівнем доходу, пенсіонери. Показники соціального самопочуття і динаміка соціальних очікувань говорять про суб'єктивне відчуття незадоволеності, яке поступово зростає, має тенденцію до лінійного зростання. Тому для органів влади найбільш важливим є контроль названих категорій населення.

Показовий факт співвідношення людиною особистого рівня протестної поведінки із суспільним. Так, 35,0 % опитаних згодні брати участь в акціях масового протесту, тоді як вони припускають, що всього з жителів Донецька візьмуть участь у подібних акціях не менше 76,8 %.

Як бачимо, ступінь особистої участі набагато менший, ніж суспільної, практично у два рази. Отже, респонденти бажають розв'язання своїх проблем кимось іншим, але без особистої участі. Це прояв крайнього ступеня розрахунку на активність іншого, так званий закон збереження життєвої енергії.

Інший розподіл щодо споріднених зв'язків і участі в масових протестах явно деталізує викладене вище. Респонденти виразили небажання участі їх родичів в акціях масового протесту.

Ступінь негативного ставлення до участі в акціях масового протесту як особистого, так і близького оточення практично збігається. Коефіцієнт Крамера, обчислений нами і який дорівнює 0,865, свідчить про існування залежності і, головне, тісного зв'язку між змінними. Значення наближається до 1, що є показником такого зв'язку: якщо людина сама не прагне брати участь в акціях масового протесту, то вона і не бажає участі своїх близьких людей. І навпаки, якщо людина вважає за краще активно виражати свою цивільну позицію, то і в близького оточення подібного роду дії передбачаються здійснюваними.

Протестні дії можуть бути різними – від м'яких, наприклад підписання петицій і відгуків, до суворих (радикальних), таких, що часто припускають прояв насильства. До названих форм політичної активності зазвичай зараховуються не такі значущі, з погляду репрезентативності відносно загальної кількості населення, групи людей. Жителі Донецька віддали перевагу м'якшим формам протесту.

Більшість респондентів віддають перевагу законним мітингам, наприклад голодовкам і революціям. Так чи інакше 18,7 % респондентів не схвалюють жодної із запропонованих форм вираження протесту, 13 % опитаних вагалися з відповіддю на поставлені питання. Скоріше, більшість населення негативно налаштована до акцій масового протесту і не схилилась до якої-небудь форми самого протесту.

Таким чином, проведене соціологічне дослідження свідчить про рівень протестної поведінки жителів Донецька, що є нижчим середнього. Незадоволеність політичною ситуацією, котра склалася в країні, відсутність сильного лідера, що може утримати владу у своїх руках, нестабільна соціально-економічна ситуація, рівень безробіття, який підвищувався в першій половині 2009 р. – усі ці чинники і далі в лінійній залежності збільшуватимуть рівень соціальної напруги, що, у свою чергу, породжує протестну поведінку. Найбільш активними у проведеннях акцій масового протесту виступають менш захищені в соціальному плані верстви, а саме: безробітні, пенсіонери, люди з низьким і середнім рівнем доходів.

Система запобігання протестним настроям громадян – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій та політичних партій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів від загроз безпеці країни, які узгоджено діють у межах законодавства України.

На думку автора, вдосконалення державного механізму запобігання протестним настроям громадян можливо через сприяння консолідації громадських організацій і політичних партій шляхом проведення відповідних організаційних, методичних та інформаційних заходів.

Управління взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями є тим інструментом, який забезпечує взаємодію облдержадміністрації з політичними партіями та громадськими організаціями з питань, що належать до компетенції відділу:

- здійснює моніторинг діяльності політичних партій та на його основі готує аналітичні довідки для керівництва облдержадміністрації, а також центральних органів виконавчої влади;

- забезпечує діяльність обласної політичної консультативної ради: готує засідання політради, контролює виконання рішень засідань політради, забезпечує діяльність постійних комісій при політраді;

- здійснює моніторинг проведення акцій, ініційованих суб'єктами суспільно-політичного життя, мирних зібрань, бере участь в організації в установленому порядку разом з іншими структурними підрозділами облдержадміністрації, розглядає вимоги учасників зазначених акцій та інформує про результати;

- взаємодіє з правоохоронними органами з питань, що стосуються організації і проведення акцій, ініційованих суб'єктами суспільно-політичного життя;

- взаємодіє з Головним управлінням юстиції в Донецькій області з питань реєстрації та діяльності політичних партій. Веде перелік зареєстрованих обласних осередків політичних партій;

- на підставі проведення постійного моніторингу громадсько-політичної ситуації в регіоні готує перелік подій – заходів, ініційованих партійними та громадськими організаціями в області для інформування керівництва облдержадміністрації та Секретаріату Президента України;

- взаємодіє з Головним управлінням юстиції в Донецькій області з питань реєстрації та діяльності обласних організацій політичних партій;

- забезпечує підготовку та проведення заходів, спрямованих на підвищення консолідації обласних організацій політичних партій: “круглих столів”, конференцій, семінарів, нарад та ін.;

- готує інформаційні матеріали для розміщення на web-порталі облдержадміністрації;

- розглядає звернення громадян, підприємств, установ та організацій з питань діяльності політичних організацій, готує відповіді, довідки, висновки з питань, що в них порушуються, вживає заходів у цьому напрямку;

- у межах компетенції відділу вживає заходів для забезпечення реалізації права громадян брати участь в управлінні державними справами та задоволення їх потреби в інформації тощо.

Перспективним напрямом удосконалення державного механізму запобігання протестним настроям громадян може стати розробка концепції консолідації органів державної влади, органів місцевого самоврядування, недержавних організацій, політичних партій та бізнесу, яка дозволить створити умови для їх взаємодії на регіональному рівні, сприятиме ліквідації функціонального дублювання в органах державної влади, більш чіткому розмежуванню компетенції і відповідальності між правоохоронними органами та органами виконавчої влади, поліпшенню координації їх діяльності, актуалізації функцій запобігання протестним настроям громадян.

Висновки. Нині існуючий механізм запобігання протестним настроям громадян в Україні потребує вдосконалення. Водночас система превентивних заходів щодо

забезпечення безпеки на рівні регіону, послаблення соціальної напруги в суспільстві, протестних настроїв громадян як наслідку соціально-економічних умов їх життя потребує подальших наукових досліджень.

Література

1. Бурега В. В. Социально-адекватное управление: концептуализация модели [Текст] : монографія / Бурега В. В. – Донецк : ДонГУУ, 2005. – 171 с.
2. Халецький А. В. Організаційні засади системи державного управління у забезпеченні економічної безпеки і попередженні економічної злочинності [Текст] / А. В. Халецький // Менеджер. – 2006. – № 4. – С. 27–33.
3. Гаврилов Н. И. Социологические хроники [Текст] / Гаврилов Н. И. – Донецк : Вебер (Донецкое отделение), 2009. – 400 с.